תשובות קצרות

כפר דרום ת"ו - שבי דרום

1. תשלום בסוף ביקור בקטיף תיירותי / הרב יהודה הלוי עמיחי

הקדמה

בהנחיות למבקר בקטיף תיירותי שבאתר מכון התורה והארץ כתוב כך:

קטיף עצמי של פירות במטעים השונים הוא פעולה מבורכת, המחברת בין האדם שאינו עובד אדמה בשגרת חייו הרגילה לארצו, לפירותיה של הארץ והמצוות התלויות בה. כדי לקיים את החיבור לקרקע ואת המצוות התלויות בה בקטיף זה, יש לתת את הדעת לכמה נושאים:

א. יש לוודא עם בעל המטע שהפירות הנקטפים אינם ערלה, על ידי בקשת אישור מהרבנות המקומית או מהרבנות הראשית (אישור כזה אמור להימצא בידו).

ב. יש להבחין בין סיור שבו התשלום נגבה בכניסה למטע לבין סיור שבו התשלום נגבה בסיומו.

במטע שהתשלום נגבה בו בסוף הביקור - הפירות שיאכלו באופן ארעי תוך כדי הסיור במטע פטורים מתרומות ומעשרות. אולם אם אוכלים במטע אכילת קבע מסודרת (על שולחנות פיקניק וכדומה), יש להפריש מהפירות תרומות ומעשרות. כמו כן מכל הפירות הנלקחים הביתה יש להפריש תרומות ומעשרות לפני אכילה.

ג. אם בעל המטע גובה כסף בכניסה למטע, על הקונה להפריש תרומות ומעשרות מראש על הפירות שהוא עתיד לאכול, כפי ההנחיות שכתובות בהמשך באתר המכון.

שאלה | מדוע מבחינים בין מקרה שבו התשלום היה בכניסה לאתר הקטיף התיירותי למקרה שבו התשלום היה לאחר הקטיף? לכאורה לא התשלום קובע את המקח, אלא רצון המוכר להקנות ורצון הקונה לקנות, ואם כן ה'מקח' נעשה בזמן הקטיף והאכילה, ונמצא שהמבקר מתחייב בתרומות ומעשרות גם אם התשלום בסוף?!

תשובה | המשנה במעשרות (פ"ב מ"ו) דנה במקרה שבו אדם משלם מראש על פירות שיקטוף מן העץ. במקרה זה מותר לו לאכול אחת אחת. אך אם קטף שני פירות יחד - נקבעו למעשר. וזו לשון המשנה:

האומר לחברו הילך איסר זה בעשר תאנים שאבור לי בורר ואוכל באשכול שאבור לי מגרגר ואוכל ברמון שאבור לי פורט ואוכל באבטיח שאבור לי סופת ואוכל

אבל אם אמר לו בעשרים תאנים אלו בשני אשכלות אלו בשני רמונים אלו בשני אבטיחים אלו אוכל כדרכו ופטור מפני שקנה במחובר לקרקע:

הרמב"ם בפירושו למשנה כתב כך:

...ואם קנה במחובר לקרקע ותלשה אח"כ, יאכל עראי כדרך שעושה בעל השדה, אבל אם קנה ולא בירר, הרי הוא כאלו קנה דבר תלוש וכבר נקבע למעשר במקח. כמו שיתבאר במסכתא זו שהמקח והממכר קובע למעשר.

המשנה הדגישה שבמקרה שהקונה יכול ללקוט כל פרי שירצה (שאבור לי), הרי זה נקבע למעשר בקניין שהיה בנתינת המעות, וזה כבר כאילו קנה בתלוש, אף שנתינת המעות הייתה במחובר. 'ערוך השלחן'[1] ביאר שמעות בלא משיכה יוצרות קביעות בגלל חשיבות המעות. זאת אעפ"י שמעות אינן קונות מיטלטלין מדרבנן,[2] ואף שאין קביעות למעשר כשהפירות נקנו במחובר.[3] אם הקדים מעות, חשיבות המעות היא המחשיבה זאת כקניין, ואין לאכול אלא אחד אחד, אבל אסור לאכול ללא הפרשה אם מצרף וקוטף שני פירות יחד. איסור הצירוף נובע מכך שמקח הקובע הוא רק אחר גמר מלאכה, ורק שני פירות הם גמר מלאכה.[4] אולם אם הכסף ניתן לבסוף על מה שאכל כבר, א"כ כאן אין קביעות מקח הקודמת, אלא המקח נעשה בסוף, ולכן זה כלוקח במחובר שלא נקבע למעשרות ויכול לאכול ארעי.[5] על פי הסבר זה מובן מדוע המשנה והרמב"ם דנו על הקדמת הכסף לקטיף ולא אמרו סתם קניין, אלא שזה דין מיוחד בהקדמת מעות לקניין.

2. נטיעת עץ אתרוג תימני ליד עץ אתרוג מזן שונה או ליד עץ לימון / הרב יהודה הלוי עמיחי

שאלה | אחד הסימנים המובהקים של אתרוג תימני הוא היעדר שקיות מיץ בתוך האתרוג. בגינתי ניטע עץ אתרוג תימני ליד עץ לימון, ובמשך הזמן השתנו הפירות וגדלו עם שקיות מיץ. הרב רצאבי מתייחס למקרה דומה בשו"ת 'עולת יצחק',[6] והוא מסיק: 'ומעתה ראוי לפרסם שאין לשתול עצי אתרוגים ולימונים סמוכים להדדי, ואף לא בסמוך לאתרוגים שהם בחשש מורכבים'. מה עליי לעשות בעץ האתרוג שברשותי?

תשובה | בתשובה הנ"ל כתב הרב רצאבי שכשעצי אתרוג ולימון נמצאים במרחק של 7.5 מטר זה מזה, יש השפעה של שורשי העצים אלה על אלה, בגלל הרכבת שורשים או בגלל סמיכות השורשים. לכן לדעתו נוצרים אתרוגים שיש בהם זקיקי מיץ ואתרוגים שאין בהם זקיקים. כאמור לעיל הוא מסיק שאין לשתול עצי אתרוגים בסמיכות לעצי לימונים או בסמוך לעצי אתרוג מורכבים.

תחילה יש לדעת שבכל הרכבה (לאו דווקא באתרוג) אין כמעט השפעה של הכנה על

1. ערוך השלחן העתיד, סי' צז סעי יח; שם, סי' קב סעי' א.
2. שו"ע, חו"מ סי' קצח סעי' א.
3. רמב"ם, הל' מעשר פ"ה ה"ב.
4. ערוה"ש, שם סי' קב סעי' ה.
5. שם, סי' קב סעי' ב.
6. עולת יצחק, חלק ב' סימן קמא,

הרוכב. הכנה משמשת כצינור הובלה ומעבירה לרוכב מים, ושאר חומרים הנצרכים לגידול העץ. נושא זה נחקר במחקרים מדעיים.[7] אפילו הרכבה גמורה של לימון ואתרוג כמעט ואין לה השפעה מעשית על האתרוג (אומנם הלכתית ייתכן שעצם המעשה אסור, או או שיש באתרוג פסול של חסר), אבל ההרכבה לא יוצרת שינוי בצורת הפרי כלל.

בתשובה הנ"ל הועלתה סברה שהרכבת שורשים היא זאת שיצרה את השינוי בפירות שבעץ. השערה זו אינה סבירה, כיוון שאם בהרכבה עצמה אין השפעה של הכנה על הרוכב, כל שכן בהרכבת שורשים. עוד יש לדעת, על פי מומחים בבוטניקה, שהרכבת שורשים היא תופעה נדירה מאוד. אומנם התוספות[8] הזכירו הרכבה בשורשים בהקשר לגפן, וכתבו שהשורשים שלה רכים מאוד, והם מאפשרים הרכבה כזו. אבל בשאר העצים התופעה אינה מצויה, בייחוד לא במרחק של 7.5 מטר מעץ לעץ. כידוע שורשי האתרוג הם קצרים ועליונים. לאור הנ"ל ההסבר שיש הרכבה בשורשים ושהיא משפיעה על הפירות וצורת הגידול תמוה מאוד.

את התופעה שתוארה בשאלה אולי אפשר להסביר באופן אחר. במאמרו של פרופ' גולדשמידט[9] מופיע שבעץ האתרוג ידוע שיש שינויים גדולים בין הפירות, ולא רק באותו העץ אלא אפילו באותו הענף יש פירות שונים. כך כתב גם ד"ר רענן[10] כשהוא מסביר בהרחבה את התופעה של השינויים בפירות האתרוג. לכן צורתם של פירות בענף אחד יכולה להיות שונה מבענף אחר. עכ"פ בוודאי אין זה קשור לאיסור כלאיים. במאמרים הנ"ל הובאו מחקרים חדשים המבוססים על בדיקות דנ"א של פירות האתרוג, והוכח שבכל הזנים והמינים של האתרוג אין שוני גנטי. הם הסבירו שזה נובע מתופעה ייחודית באתרוג - הוא אינו מקבל הפרייה ממינים אחרים.[11]

בכל אופן, באתרוג עצמו יש מוטציות גדולות מאוד, שאינן קשורות לשורשי העצים או להאבקות שונות, וכך נוצרים אתרוגים שונים שאינם כלאיים כלל והם כולם כשרים לברכה. על כן אין צורך להרחיק את האתרוג שאינו מורכב מלימון או מאתרוג מורכב (מלבד ג' טפחים),[12] מכיוון שאין הרכבה בשורשים ואין השפעה של השורשים על הפירות.[13] וכן אין לחוש לזרעים ולאבקנים, מכיוון שבכל אופן הם יכולים לעבור מאות מטרים ממקום למקום ולהפרות אתרוגים שמצויים בקרבת מקום ואף אם הם מרוחקים, ואעפ"י כן, כאמור לעיל, לא נמצא שוני גנטי בין זני האתרוגים השונים. זאת ועוד, לא

7. ראה פרופ' אליעזר גולדשמידט, 'בעיית האתרוג המורכב וטיבם של אתרוגים המצויים בימינו', תחומין ב, עמ' 135-145; ראה עוד במאמרו של ד"ר משה רענן, 'כשרות אתרוגים מורכבים - היבטים הלכתיים וביולוגיים', ספר ובחג הסוכות (עורך: אמנון בזק), הוצאת מכון הרצוג, תשע"א, עמ' 257-306, ובפרט עמ' 280-281.
8. קידושין לט ע"א ד"ה לא קי"ל; וכן בר"ן טז ע"א (מדפי הרי"ף) ד"ה רב יוסף, הובא בטור וב"י יו"ד סי' רצה.
9. ספר האתרוג, מוסה"ק תשע"ח, עמ' 286, הערה 24-25, עיי"ש.
10. רענן, שם עמ' 285.
11. ראה עוד זהר עמר, ארבעת המינים, עמ' 250-254.
12. ש"ך, לשו"ע יו"ד סי' רצה סס"ק ה.
13. ברור שהגמ' ב"ב כה ע"ב שעסקה בדין השורשים שהולכים ומזיקים לבור, אין להם שייכות לדיני כלאיים, אלא לדיני חו"מ.

מצאנו בדברי חז"ל או בספרי הפוסקים שיש להרחיק את האתרוג מהלימון וכדו' - סימן הוא שאין איסור בכך אפילו הם סמוכים.

3. שאלה בתרומות ומעשרות כדי להרוויח ברכה / הרב שי לוי

שאלה | קיבלתי פירות והפרשתי תרומות ומעשרות מספק ללא ברכה. לאחר כמה דקות נודע לי שהפירות היו טבל ודאי. האם ניתן להישאל על ההפרשה הראשונה על מנת להפריש שוב כראוי בברכה?

תשובה | כידוע, ברכות אינן מעכבות את קיום המצווה, ולכן ההפרשה קיימת, אלא שאינה דומה עשיית המצווה עם ברכה לעשייתה ללא ברכה,[14] ולפיכך ראוי להתאמץ לקיים את המצווה עם ברכתה.

א. ברכה לאחר קיום המצווה

בגמ' (פסחים ז ע"ב) מובא: 'כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן'. נחלקו הראשונים במקרה שלא בירך קודם עשיית המצווה: יש שכתבו[15] שהפסיד את הברכה, ואין לברך לאחר המצווה מפני שכבר קיים אותה, ויש שכתבו[16] שדין הגמרא הוא רק לכתחילה, ובמקרה ששכח יכול לברך אף לאחר עשיית המצווה. למעשה הכריעו האחרונים[17] שאין לברך, וכך יש לנהוג.[18]

ב. שאלה על ההפרשה כדי לברך בהפרשה השנייה

בשאלה אם מותר להישאל על ההפרשה הראשונה כדי להפריש שוב בברכה, נחלקו הרב יעקב ישראל קנייבסקי והרב אליעזר מנחם שך:[19] לדעת הרב קנייבסקי אין להישאל מסיבה זו, ואדרבה, אם יישאל, הרי הוא גורם לברכה שאינה צריכה, ולדעת הרב שך אין לחשוש לברכה שאינה צריכה, וניתן להישאל כדי לקיים את המצווה עם ברכתה.

על מנת לענות על שאלה זו נקדים בקצרה ביחס למחלוקת היסודית בעניין שאלה על הפרשה. כתב הרמב"ם (הל' תרומות פ"ד הי"ז):

> המפריש תרומה ומעשרות וניחם עליהן הרי זה נשאל לחכם ומתיר לו, כדרך שמתירין לו שאר נדרים, ותחזור חולין כמו שהיתה, עד שיפריש פעם שנייה אותה שהפריש תחילה או פירות אחרות.

---

14. ראה תבואות שור, סי' יט ס"ק יז, שנכון אפילו לגרום לברכה שאינה צריכה מלהימנע מלברך על עשיית המצווה, וכעין זה בשו"ת רב פעלים, או"ח סי' ה.
15. רמב"ם, הל' ברכות פי"א ה"ה-ה"ו; שו"ת הרא"ש, כלל כו סי' א.
16. אור זרוע, הל' קריאת שמע סי' כה, והוכיח דבריו מטבילת גר המברך לאחר הטבילה משום שלפניה אינו יכול לברך, וכתב שהוא הדין לשוכח לברך; אוהל מועד, שער הברכות דרך א נתיב ב ד"ה והר"מ מצריך.
17. ש"ך, יו"ד סי' יט ס"ק ג; פרי חדש, או"ח סי' תלב ס"ק א ד"ה על ביעור; משנה ברורה, סי' קסז ס"ק מח; שם, סי' תרנא ס"ק כד; שם, סי' תרעו ס"ק ד.
18. בעניין ברכה לאחר שיעור זמן של תוך כדי דיבור מעשיית המצווה, ראה: ריטב"א, פסחים ז ע"ב ד"ה כל המצות; שם בשם הרא"ה ע"פ הירושלמי, שיכול לברך; פרי חדש, יו"ד סי' יט ס"ק ג, בדעת הרמב"ם, שיש לברך משום שתוך כדי דיבור כדיבור דמי לעניין ברכות. ואילו ראה פלתי, יו"ד סי' יט ס"ק ג, שלא יועיל לברך אפילו בתוך כדי דיבור, שהרי נגמרה עשיית המצווה.
19. כך הובא בשו"ת מנחת יצחק, ח"ט סי' קיח.

וכך פסק הרמ"א[20] ביחס לחלה שהתערבה בחולין. אומנם הט"ז[21] כתב שאין להישאל במקרה כזה אלא רק במקרה שהחרטה היא על עיקר ההפרשה, אבל נראה שהוא דעת יחיד ומותר להישאל.[22] ביחס לברכה בהפרשה השנייה נחלקו האחרונים: יש שכתבו[23] שאין לברך על ההפרשה השנייה, ויש שכתבו שיש לברך,[24] וכיוון שספק ברכות להקל, למעשה אין לברך.[25] על פי דברים אלו כתבו האחרונים[26] שאין לברך במקרה שלנו, משום שבכל שאלה על הפרשה, המנהג הוא לא לברך בהפרשה השנייה. אם כן כאן, שכל הסיבה שבגינה הוא נשאל היא הברכה, אין לו להישאל, מפני שלא יתקן כלום בהפרשתו השנייה. ויש שכתבו[27] שלא יישאל, משום שברכות אינן מעכבות.

למעשה, במקרה שלא בירך על הפרשת תרומות ומעשרות, אין לברך לאחר קיום המצווה וכן אין להישאל כדי לברך בפעם השנייה.

4. גנבה על מנת להחזיר / הרב אוריאל פרץ

שאלה | בבית הספר אני לפעמים 'מעלים' לחבר שלי חפץ ובסוף מחזיר לו, האם זה מותר?

תשובה | הגמרא בבא מציעא[28] לומדת מהמילים 'לא תגנובו' שאסור לגנוב על מנת 'למיקט'.[29] בפירוש המילה הביא ה'שיטה מקובצת'[30] שתי דרכים: הראשונה היא שאדם לקח חפץ מאחר כדי להשאירו אצלו, אלא שמטרתו היא רק גרימת הצער ולא משום שזקוק ורוצה בחפץ.[31] השנייה היא שנוטל את החפץ באופן שמתכוון בסוף להחזירו לו, אלא שרק רצה לגרום לו צער זמני. הרמב"ם[32] כותב שאסור לגנוב בשחוק וכן אסור

20. רמ"א, יו"ד סי' שכג סעי' א.
21. ט"ז, יו"ד סי' שכג ס"ק ב.
22. נקודות הכסף, שם; ברכ"י, שם ס"ק א; ערוך השלחן שם סעי' יד; שו"ת יביע אומר ח"א יו"ד סי' כא אות יא.
23. שו"ת הלכות קטנות, ח"א סי' מח, וטעמו שהברכה שבירך על ההפרשה הראשונה תועיל אף להפרשה השנייה. וצ"ע על הסבר זה, שהרי בשאלה נעקרה ההפרשה הראשונה לגמרי וחזרה העיסה לטבלה. וברכ"י כתב כן מטעם אחר, שבזה חוששים לט"ז שלא מועילה שאלה, ולכן לא יברך.
24. שו"ת חתם סופר, יו"ד סי' שכ; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד ס"ק קפד.
25. שו"ת יביע אומר, ח"א יו"ד סי' כא אות יב.
26. שו"ת מנחת יצחק, ח"ט סי' קיח; שו"ת שבט הלוי, ח"י סי' קצד.
27. שו"ת שבט הלוי, שם; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ב הט"ז ציון ההלכה ס"ק תלב.
28. בבא מציעא סא ע"ב.
29. עוד היא לומדת משם שאסור לגנוב על מנת לשלם תשלומי כפל.
30. שיטה מקובצת, ב"מ סא ע"א.
31. ומוסיפים שאם באמת האיסור היה כשיטה השנייה, אז אלו 'מעשים שבכל יום שעושים כך'.
32. רמב"ם, הל' גנבה פ"א ה"א.

לגנוב על מנת להחזיר, ומשמע שהבין כאפשרות השנייה.[33] בסיום דבריו הוא כותב את הטעם לדין זה, והוא 'שלא ירגיל עצמו בכך'. על פי דבריו אלו נחלקו מהו תוקף האיסור. בספר 'יד למלך'[34] כתב שאף שמשמע מלשון זו שהאיסור מדרבנן,[35] באמת דעתו היא שעובר על איסור תורה, והרמב"ם רק סומך טעם לאיסור. אלא שלדעת ה'חתם סופר'[36] הרמב"ם סובר שאיסור זה הוא מדרבנן. ה'שלחן ערוך'[37] כתב כלשון הרמב"ם. בספר 'קצות החושן'[38] הביא את הדעות השונות, ומסקנתו שראוי להיזהר בזה, וב'שלחן ערוך הרב'[39] הכריע שהדבר אסור.

לסיכום, אסור 'להעלים' חפץ מחבר, אף שעושה כן בצחוק ומתכוון להחזיר לו אותו.

5. שובר בחנות ספרים כשהתחלפו הבעלים / הרב אריאל בראלי

שאלה | קיבלתי שובר קנייה בחנות ספרים. לאחר כחצי שנה באתי לממש את השובר כשהוא עדיין בתוקף, אך בעל החנות לא מוכן לכבד אותו בטענה שהוא רק לאחרונה רכש את החנות ואינו מחויב לכבד את השובר של הבעלים הקודמים. מה הדין?

תשובה | ההלכה היא שחוב בשטר יוצר שעבוד נכסים, ואז ניתן לגבות אותו גם מלקוחות, ולכן מצד הדין בעל החנות חייב לכבד את השובר מכוח שעבודם של הנכסים שהוא רכש לבעל השובר.[40] אומנם ניתן לטעון שהיות ואין חתימת עדים על השובר, לא נוצר שעבוד, אך עם כל זאת, ניתן להחשיב את הרישום בקופה כדבר רשמי לכל דבר, וכשם ששטר יוצר שעבוד, גם תיעוד זה גורם לשעבוד נכסים. ואף שחז"ל התנו את השעבוד בכך שישנם עדים המפרסמים את הדבר, מכל מקום ההנחה היא שיש לכך פרסום, בייחוד שלרוכש החדש הייתה אפשרות לעבור על הרישום המסודר ולהתוודע לקיום השובר, ומסתמא על דעת כן הוא קנה את המקום. אומנם אם בחוזה הקנייה נאמר במפורש שהבעלים החדשים מתחילים דף חדש, אז יש לפנות לבעלים הקודמים.

6. רישום דירה על שם בת על מנת שלא יזכה בעלה בדירה / הרב אריאל בראלי

שאלה | אבי רכש דירה ומשיקולי מס רשם אותה על שמי. כעת בשעה טובה אני מתחתנת, והוא רוצה לוודא שהדירה וזכויותיה לא תעבורנה לידי החתן אלא תישארנה בבעלותי המלאה, כולל שכר הדירה. האם יש דרך הלכתית לעשות זאת?

תשובה | חכמים זיכו את הבעל בפירות נכסי אשתו (כלומר בהנאה מהם), וכנגד זאת חייבו אותו לפדותה.[41] לכן באופן טבעי החתן אמור ליהנות משכר הדירה הרשומה על שמך. אומנם אם מראש הנישואין נעשים על דעת הסכם אחר הקובע כי שכר הדירה

33. בבגדי ישע, על הרמב"ם הל' גנבה פ"א ה"ב כתב שהייתה לרמב"ם גרסה שונה בגמרא, עי' שם.
34. בגדי ישע, שם.
35. ואת הפסוקים יש להסביר כאסמכתא.
36. חת"ס, ב"מ ד ע"א, שם, סא ע"א.
37. שו"ע, חו"מ סי' שמח סעי' א.
38. קצות החושן, סי' שמח ס"ק א.
39. שו"ע הרב, הל' גזלה ואבדה סעי' ג.
40. שו"ע, חו"מ סי' קיא סעי' א.
41. שו"ע, אבה"ע סי' פה סעי' א.

שייך לך בלבד, אז תקנת חכמים בטלה. הדרך לעשות זאת היא על ידי 'סילוק' הבעל מהזכות שלו בנכסים, וההסכם אמור להיחתם בין האירוסין לנישואין, ולמעשה כיום, שהאירוסין והנישואין נעשים יחד, ההצעה הזו אינה אפשרית.[42] לדעת 'אבני מילואים' ניתן לנסח את הסכם הממון בדרך של תנאי, ואז זה מועיל,[43] דהיינו הסכם הממון ינוסח שעל דעת כן הבעל מקדש.

לסיכום, ניתן להגיע להסכם שבו הבעל מוותר על זכות ההנאה שלו מנכסי אשתו השייכים לה עוד קודם הנישואין. **הבהרה -** כל הנדון הוא ביחס להסכם על יחסי הממון בזמן הנישואין, ואין לכך שום קשר להסכמי קדם נישואין המתייחסים לאפשרות של פירוד וגירושין.

7. פירות שנפלו מן הבסטה בשוק לרצפה / הרב אריאל בראלי

שאלה | אני קונה פירות בשוק, ובשל תנאי המקום, מצוי מאוד שתוך כדי הבחירה הפירות נופלים על הקרקע ונמאסים. האם עליי לשלם על כך? האם ישנו הבדל בין פירות מעטים שנפלו לבין פירות רבים? ואם כן צריך לשלם, איך מודדים זאת?

תשובה | לדוכן בשוק יש המאפיינים המיוחדים לו, והמוכר מודע להם ולוקח בחשבון את הצפיפות והדוחק שיש במקום (כנראה זה משתלם לו בהיעדר הוצאות גבוהות של שכירות). לכן מסתבר שהבעלים מוחל על פירות שנפלו תוך כדי הקנייה אולם כל זאת בתנאי שהקונה התנהג בצורה סבירה אולם אם הוא פעל בצורה רשלנית אז אין מחילה והדבר נידון כדין אדם המזיק אשר חייב לשלם. התשלום יהיה על פי ההערכה של כמות הפירות המזערית שהפסיד המוכר בהתאם לכלל 'המוציא מחברו עליו הראיה'.[44]

מכון כת"ר
לכלכלה על פי התורה

8. בנייה מעל חצר פרטית שהוחזקה למקום הסוכה / הרב יעקב הילדסהיים

שאלה | בבניין משותף החליטו השכנים הגרים בקומות העליונות בצד אחד של הבניין להרחיב את דירתם הרחבה של ממש, וקיבלו אישור לכך מהעירייה. הדייר שגר בקומה התחתונה טוען שהרחבת הדירות תמנע ממנו את האפשרות לבנות את סוכתו בחצרו, כפי שהיה עושה זה 15 שנים. לדבריו הוא לכתחילה קנה את הדירה הזו דווקא, כדי שיוכל לבנות שם סוכה מרווחת למשפחתו הברוכה. לכן הוא מתנגד לבנייה, אלא מסכים שיבנו בהתאם לתוכנית המקורית של הבניין, ולפיה הרחבת דירתם, המוסיפה שני חדרים לכל דירה, אינה פוגעת באפשרותו לבנות סוכה מרווחת. השכנים תובעים שיסיר את

42. ש"ך, חו"מ סי' סו ס"ק קלז.
43. אבני מילואים, אבה"ע סי' צב סוף ס"ק ה, וזו לשונו: 'ואני בעניי מצאתי דרך פשוט שיועיל הסילוק שנוהגין עכשיו אע"פ שאנו עושין חופה וקידושין בבת אחת... שיכתוב תנאי גמור באופן המועיל שלא יהיה לבעל פירות ושיקדש על דעת התנאי'.
44. בבא קמא כז ע"ב

התנגדותו, כיוון שיוכל לבנות את סוכתו במקום אחר בחצרו, ואילו הדייר טוען שבמקום אחר הוא יצטרך לצמצם את סוכתו, והדרך מביתו לסוכה תתארך, עם כל הנלווה לכך. השאלה היא מי צודק.

תשובה | נפסק ב'שלחן ערוך'[45]:

> המבקש להוציא זיז [פי' כעין נסר או ראש קורה הבולט מן העלייה ולחוץ] מכותלו על אויר חצר חבירו כל שהוא, בעל החצר מעכב עליו, שהרי מזיקו בראייה בעת שתולה בו ומשתמש בו.

וכתב הסמ"ע[46] שאף אם הזיז הוא פחות מטפח, ואינו ראוי להשתמש בו, גם אז השכן יכול למנוע אותו בטענה שמ"מ ראוי לתלות בו דבר קטן, ויש 'היזק ראיה'. ובספר 'פתחי חושן'[47] כתב להלכה שהוא הדין בכל תשמיש שרוצה לעשות על אוויר חברו. אם בעל החצר יכול להינזק מכך נזק כלשהו, יכול הוא לעכב אותו, לדוגמה אם השכן רוצה לתלות כביסה מעל החצר, וזו עלולה לטפטף עליו. למדנו מכאן שניתן למנוע אף בנייה מועטת מעל החצר, גם אם לא נגרם מכך נזק גדול. לפי זה גם בנידון דידן יוכל הדייר התחתון להתנגד, כיוון שלמעשה הוא ניזוק מכך, כפי שטען.

וכן פסקו בבית הדין ירושלים לדיני ממונות,[48] וכתבו שכן הוא גם, להבדיל, לפי חוק המקרקעין, סעיף 71ב ס"ק ז:

> לא תתקבל החלטת הרחבה שיש בה כדי למנוע מבעל דירה את האפשרות לבנות סוכה, אם נהג לעשות כן לפני ההחלטה.

העולה מן האמור, יש זכות לדייר בקומה התחתונה למנוע בנייה מעל חצרו באופן שימנע ממנו להקים שם סוכה. יש להבהיר שאישור העירייה שניתן לדיירים מקבל תוקף רק בהסכמת כל הדיירים, וכמובן אינו סיבה לכפות על הדייר להסכים לכך.

מכון משפטי ארץ

9. הפסקת עבודת מטפלת והתשלום על שארית השנה / מכון משפטי ארץ

שאלה | יש לנו תינוק שסובל מאלרגיות. הוא נבדק, ועפ"י ציווי הרופא נאסר עליו לאכול דברים מסוימים. שלחנו אותו למטפלת במשך השנה, וכמובן הודענו לה על המאכלים שאסור לו לטעום מהם. במשך השנה מצבו רק הידרדר, עד שהגיעו מים עד נפש וכל גופו היה מלא פצעים וחבורות. התברר שהמטפלת אינה משליטה סדר בענייני אוכל והילדים אוכלים זה מצלחתו של זה. ביקשנו שתקפיד שהתינוק שלנו לא יאכל ממה שאינו מביא מהבית, אך המטפלת טענה שאינה מעוניינת לטרוח בזה. בלית ברירה

45. שו"ע, חו"מ סי' קנג סע' א.
46. שם ס"ק א.
47. ס' פתחי חושן, נזיקין פט"ו הע' ב'.
48. בראשות הרא"ד לוין, חלק יא עמ' תסו.

הודענו שאיננו יכולים להתאכזר אל הילד ולראות בצערו, ואם אי אפשר למלאות את דרישתנו, אנו מוכרחים להעבירו למקום אחר. מכאן התחילו דין ודברים בנוגע לתשלומים על שארית השנה. עם מי הצדק?

תשובה | כידוע בדיני ממונות יש לשמוע את שני הצדדים, ולכן מה שנכתוב כאן הוא רק על פי מה שאפשר להבין מדברי השואל.

אם המטפלת ידעה בשעה שקיבלה את הילד שהוא אלרגי, ושיהיה עליה לשמור עליו שלא יאכל דברים האסורים לו, והיא אינה מקיימת את מה שהתחייבה, לכאורה נראה שלא מגיע לה תשלום על שארית השנה. הדבר דומה לפועל המתרשל במלאכתו שבעל הבית יכול לסלקו, ודאי אחרי התראה.[49]

אם המטפלת לא ידעה שהילד אלרגי, והדבר נודע לה רק לאחר תחילת עבודתה, וזה מחייב אותה לעבודה קשה יותר, יש לה טענה שלא התחייבה לעבודה כזו. גם במקרה כזה, אם יש לה אפשרות לקבל ילד אחר במקום ילדכם, עליה לעשות כן, ואזי תשלמו רק על הזמן שעבר בינתיים.[50] בקביעת תשלום זה צריך להתחשב בכך שהיא צריכה להתאמץ פחות בעבודתה (קל יותר לטפל בחמישה ילדים מאשר בשישה וכדו'). אם גם ההורים לא ידעו שהילד אלרגי, והדבר נודע להם לאחר תחילת השנה, הרי זה מצב של אונס שבו הם פטורים מלשלם למטפלת, אך אם כבר שילמו, היא פטורה מלהחזיר.[51]

10. תשלומי ועד בית / מכון משפטי ארץ

שאלה | בבניין שאני גר בו, אדם אחד קנה מחסנים והוא הופך אותם ליחידת דיור להשכרה עתידית. אומנם, כרגע, עקב עבודת הבנייה, הוא משתמש ומלכלך את חדרי המדרגות. כאמור אף אחד אינו גר ביחידת הדיור, והשאלה היא האם לחייבו מעכשיו לשלם את האגרה, או רק כאשר היחידה תושכר לאנשים ויגורו בה? 2) מה הדין כשבעל המחסנים הוא אחד מדיירי הבניין שמשלם את האגרה על דירתו? האם יש לחייבו תשלום נוסף מעכשיו על יחידת הדיור, או שהוא כבר יוצא ידי חובתו בתשלום שלו?

תשובה | חיוב הדיירים בתשלום לוועד הבית נקבע על פי שני גורמים: א) שותפות ברכוש המשותף בבניין. ב) מידת ההנאה של הדייר. כיוון שהגורם המחייב בתשלומים הוא השותפות ברכוש המשותף, אין זה משנה אם הדירה מאוכלסת או לא, משום שתפקיד ועד הבית הוא לדאוג לרכוש המשותף לכולם.[52] אומנם יש לקזז מהתשלום את החלק שהוא בעבור הנאה ושימוש, שהוא אינו נהנה מהם (כמו שימוש במעלית), אלא שקשה לחשב גורם זה, וצריך לקבוע אותו בהסכמה בין הדייר לבין הוועד.[53] כמו כן מחייבים אדם על פי מידת השותפות שלו ברכוש המשותף, ולכן בעל שתי דירות יחויב

49. ראו פתחי חושן, שכירות, פרק י סעי' ט.
50. ראו שם, סעיף ז.
51. על פי שו"ע, חו"מ סי' שיא סעי' ד. נעיר, שאם על פי החוק האחריות מוטלת על המטפלת בכל מצב, הרי שלחוק הזה יש תוקף גם על פי ההלכה. ניתן לפנות לעו"ד לברר מה עמדת החוק במקרה כזה.
52. דיני הבית המשותף (קורנגוט), עמ' 89, על פי דברי המרדכי ב"ב סי' תעה.
53. שם עמ' 91-92.

על פי שתי הדירות.[54] דייר הבא לגור בבניין משותף מקבל על עצמו את התשלומים כפי הנהוג באותו בניין. אם קיים כבר תקנון כתוב, הרי שהוא הקובע גם אם אינו מתאים לדין תורה, כיוון שעל זה נאמר 'מנהג מבטל הלכה', שעל דעת כן קנו את הדירה בבניין. ראוי שיהיה לכל בניין תקנון כתוב הקובע לפרטים על מה מחייבים בתשלום, כמה משלמים ובאיזה אופן. אם אין לבניין תקנון כתוב, מסתמא קיבלו עליהם את התקנון המצוי המצורף לחוק המקרקעין.[55]

11. הנחה שניתנה לשליח / מכון משפטי ארץ

שאלה | חבר נתן לי 5000 ש"ח במזומן כדי שאשלם בעבורו חשבון עם כרטיס האשראי שלי. למעשה שמתי לב שהחיוב בכרטיס הוא 4750 ש"ח, היות שיש לי כרטיס אשראי יוקרתי שתמורת השימוש בו אני משלם כל חודש דמי מנוי, ומכיוון שאני רוכש הרבה רכישות, אני מקבל בחברה הזאת 5% הנחה. האם ההנחה הזאת שייכת לי, היות שהיא מתאפשרת בגלל הכרטיס שלי?

תשובה | במקרה שמישהו נותן מעות לשליח לקנות לו דבר מסוים והמוכר הוסיף לשליח, נאמר ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' קפג סעי' ו):

> והוסיפו לשליח במנין או במשקל או במדה, כל שהוסיפו לו המוכרים הרי הוא של שניהם, וחולק התוספת השליח עם בעל המעות.

נחלקו הראשונים בטעמה של הלכה זו. לדעת הרי"ף והרא"ש ההנאה באה לשליח על ידי מעותיו של המשלח, ולכן עליהם לחלק את ההנאה ביניהם. לדעת רש"י הטעם הוא שיש לנו ספק למי המוכר התכוון לתת הנאה זו, ולכן חולקים. לפי זה, אם המוכר אמר בפירוש שנותן לשליח, הכול של השליח, וכך פסק הרמ"א (שם). מאידך גיסא הט"ז פסק כדעת הרי"ף שיש זכות לבעל המעות, כיוון שהתוספת ניתנה בזכות מעותיו, ולכן גם כאשר המוכר אמר בפירוש שנותן לשליח - חולקים.

נראה לכאורה שהמקרה שלפנינו תלוי במחלוקת הרי"ף ורש"י, וכיוון שבעל הכרטיס הוא מוחזק, יש לומר 'המוציא מחברו - עליו הראיה'. אולם נראה לי שבמקרה שלפנינו ההנחה שייכת לבעל הכרטיס, גם לפי שיטת הרי"ף: 1) כל בעל כרטיס מקבל טובת הנאה על השימוש בכרטיס (הנחות, הטבות, נקודות וכדו'), והמשלם ידע ולא היה אכפת לו, ומסתבר שהוא הדין גם כאשר מדובר בהנחה גדולה. 2) במקרה שהובא בגמרא העסקה נעשתה על ידי מעותיו של המשלח, וזו זכותו על פי דעת הרי"ף. לעומת זאת במקרה שלנו התשלום נעשה דרך כרטיס האשראי של בעל הכרטיס, ומעותיו של המשלח ניתנו לבעל הכרטיס כתמורה על השקעתו, וההנחה אינה שייכת לכך כלל.

12. ריבית בהפקדה בחשבון של אחרים / מכון משפטי ארץ

שאלה | ילדים נותנים להורים שלהם כסף על מנת שיפקידו בבנק בחשבון של ההורים. ההורים שמים אותו בתוכנית חסכון ונותנים לילדים אח"כ את הכסף עם הריבית. האם

54. שם עמ' 86, על פי דברי המרדכי ב"ב תעה.
55. ראו דיני הבית המשותף, עמ' 21.

יש בעיה של ריבית בכך? המוטיבציה של ההורים שכך יש תוכנית חיסכון גדולה יותר עם שיעורי ריבית גבוהים יותר.

תשובה | אם ההורים נותנים לילד את הכסף עם הריבית, הם אינם בגדר 'לווה', אלא הכסף מופקד בידם כדי שיתעסקו בו לטובת הילד. לכן אין בין ההורים ובין הילד שום בעיה של ריבית.

לגבי הבנק שנותן את הריבית - ודאי שיש בעיה של ריבית, ולכן בדרך כלל לבנק יש 'היתר עסקה'. יש להניח שמדובר גם כאן בתוכנית חיסכון של בנק שיש בו 'היתר עסקה', שאל"כ יש גם להורים בעיה להפקיד את כספם בתוכנית כזו.

מכון שלזינגר

13. מכשיר שמיעה דיגיטלי / הרב ד"ר מרדכי הלפרין

שאלה | מכיוון שמכשיר שמיעה דיגיטלי מתרגם את עוצמת המתח החשמלי למספרים דיגיטליים, נמצא לכאורה שבכל דיבור שהוא, האדם המדבר מנתק ומחבר מעגלים. א"כ מה הוא ההיתר להשתמש בו בשבת?

תשובה | א. ככלל - מותר להשתמש במכשירי שמיעה בשבת אם מפעילים אותם לפני שבת. הגאון הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל פסק שמותר לחזק ולהחליש את העוצמה על ידי כפתור העוצמה, כי החלשה או הגברה איננה נחשבת לכיבוי או הדלקה. כל זה כמובן רק לגבי מי שהמכשיר חשוב באמת לתפקודו.[56]

ב. על אף כל האמור, השאלה מתייחסת למערכת אנלוגית שבה משתנית רק עוצמת הזרם. במערכת דיגיטלית השינוי הוא בחיבור ובניתוק לפי התדירות הנדרשת להעברת האינפורמציה. אע"פ כן ניתן להקל להלכה לא רק לדעת החולקים על ה'חזון איש' אלא גם לסבורים כמותו, משום ש'הבניין' שנוצר מחיבור המעגל החשמלי בכל פעימה הוא בניין זמני רגעי, ולכן אין בו איסור תורה גם לדעת ה'חזון איש'.[57]

14. וידוי בשעת יציאת נשמה[58] / הרב יהושע וייסינגר

שאלה | אני אחות בחדר מיון, וברצוני לברר את עניין אמירת וידוי עם החולה. בהיותי אחות אני נוכחת ושותפה לפעולות החייאה בעת התדרדרות מצב החולה (מלבד חולים ספציפיים שעפ"י שיקול דעת רפואית אין אפשרות להציל, כמו חולים אונקולוגים, סופניים וכדו'), ולפעמים פעולות אלו אינן מצליחות והחולה הולך לבית עולמו. מתי נכון לומר וידוי וקריאת שמע? האם יש דברים נוספים שכדאי לומר?

תשובה | א. ראשית, יש לתת עדיפות לטיפול המקצועי המקובל, ואין להתפשר או למעט

56. ראה נשמת אברהם כרך א, או"ח, סי' ש"א ס"ק ה; שם, כרך ד, או"ח, סי' שא ס"ק ב; שם, כרך ה, עמ' רל אותיות קמח-קמט.
57. ראה גם מה שכתב הרב אייל קרים בספרו קשרי מלחמה, ח"ג סי' מא, סוף פסקה יב.
58. פירוט ונימוקים ראה באריכות במאמרי בתחומין לח, תשע"ח, עמ' 130.

בו רק למען אמירת וידוי. מצוות וידוי הינה מצווה חשובה, יסודה לעורר לתשובה ולחרטה וממילא לזכך את הגוף לפני הפטירה והעלייה לעולם הבא.
ב. באופן יסודי, ישנה מעלה לערוך את הווידוי בעוד החולה צלול בדעתו וכוחו במותניו, כלומר לא ברגעיו האחרונים.
ג. בעבר היה ריטואל קבוע של אנשי דת או תורנות גבאֵי הקהילה וחבריה שהיו עוברים בין כל החולים (בביתם) ואומרים איתם את הווידוי. ממילא לא היה במעשה זה חשש מדרדור קיצוני של המורל האישי של החולה. כיום לא קיים מנהג מסודר כזה.
ד. כיום, בקשה או תזכורת לחולה לומר וידוי יכול לדרדר את החולה מורלית, בשונה מבימים עברו. יש לבחון היטב, בכל מקרה לגופו, אם נכון לספר לחולה במצב סופני (על גבול הפטירה) את מצבו הרפואי וממילא אם לומר וידוי. יש להיוועץ ברופא המטפל, רופא המשפחה, רב הקהילה ובני משפחה קרובים.
ה. בשל נתונים אלו, על פי רוב, כיום אין להורות לחולה לומר וידוי.
ו. בשעות הגסיסה האחרונות, ישנו עניין שהחולה יתוודה, אך רק אם הוא מבקש ורוצה בזה מעצמו, או לחילופין אם הוא ייזכר בזה מתוך שיחה נסיבתית עימו כבדרך אגב.
ז. חולה שאינו מסוגל להתוודות בפיו, יתוודה בליבו.
ח. חולה שנמצא בתרדמת או חולה מורדם, ניתן וראוי ללחוש לתוך אוזנו את מילות הווידוי.
ט. אין להפחית את מינון ההרדמה לצורך אמירת וידוי בצלילות ע"י החולה.

אצל חולה המבקש לומר וידוי, יעשו כנוסח הזה:
א. אם יש בידו זמן והוא עדיין בכוחותיו, יאמר פרקי תהילים אלו: טז, כג, כה, נא, צא, קב, קג, קכא, קלט, קמב, ואח"כ יאמר את הווידוי של יום הכיפורים (על חטא...) או וידוי של רבנו ניסים וכד'.
ב. אם כוחו נחלש, יאמר וידוי של 'אשמנו, בגדנו וכו'" (ומן הראוי שיתכוון גם לחטאים שיודע שחטא בהם).
ג. אם כוחו נחלש והקץ קרב, יאמר את הנוסח כפי שמופיע בשו"ע (יו"ד סי' שלח סעי' ב):

> מודה אני לפניך ג' א' וא' אבותי שרפואתי ומיתתי בידך, על כל החיים וצרכי החיים שנתתי לי. יהי רצון מלפניך שתרפאני רפואה שלימה, ואם ח"ו אמות תהא מיתתי כפרה על כל חטאים ועוונות ופשעים שחטאתי ושעוויתי ושפשעתי לפניך, ותן חלקי בגן עדן וזכני לעולם הבא הצפון לצדיקים, אל נא רפא נא לי.

ויוסיף (עפ"י גשר החיים א, פרק א, ה, ב):

> אני מאמין באמונה שלימה בה' אלוקים אמת ושמו אמת ושלוש עשרה העיקרים, וימחול לכולם, ויבקש מחילה מכולם.

ד. וכשהזמן קצר עוד יותר, יאמר: 'יהי רצון שתהיה מיתתי כפרתי על כל עוונותי'.[59]

59. הדרכת הרב יעקב רוז'ה, ראה בספר מפנקסו של רופא, עמ' 151.

ה. חולה מורדם או שאינו בהכרה, והמדדים הרפואיים מורים שהוא קרוב מאוד לפטירתו, ראוי שהצוות הרפואי או בני המשפחה יאמרו בעבורו את הווידוי, ויגידו את נוסח 'אשמנו, בגדנו וכו'', ולאחר מכן את התפילה לעיל [ג], וכשהזמן קצר (כאשר נמצאים באמצע משמרת ויש חולים שצריכים לטפל בהם), יאמרו רק את התפילה באות [ג] לעיל.
ו. לאחר יציאת נשמה, יש לומר 'שמע ישראל' (פ"א), ואם יש זמן, יאמרו גם: 'ברוך שם כבוד וכו'' (ג"פ בלחש), 'ה' הוא האלקים' (ז"פ), "ה' מלך, ה' מלך וכו'' (פ"א), ואם יש זמן, יאמר: יגדל, אדון עולם, אנא בכוח, על כן נקווה לך.[60]
ז. ראוי לכל בית חולים או הוספיס ליצור ריטואל קבוע שבו רב בית החולים עובר מדי יום בין המחלקות ועורך וידוי כללי עם החולים.
ח. במקרה שבו אין רב או איש דת שיעשה זאת, יש מעלה וגמילות חסד שהצוות הרפואי והסיעודי יעשו וידוי בכפוף לאמור לעיל.

15. עבודת אחות בשבת / הרב יהודה גולדפישר והרב אשר שקאני
שאלה | אני מבקשת התייחסות הלכתית לעבודת האחות בשבת בהקשר למתן תרופות לחולים וכדלהלן:
א) חציית אמפולות המסומנות באופן ידני, או בכלי מכני המיועד לכך. ב) הוצאת תרופה מתוך טבליה, העניין כרוך ב'קריעת' אותיות. ג) הזרקת תרופות ישירות לגוף או לחילופין אל תוך שקית המשמשת עירוי.
תשובה | הדין בנושאים אלו מתייחס אף למנהג עדות המזרח (ע"פ פסקי הרב עובדיה יוסף זצ"ל).
הכלל בכל האמור להלן:
א. אם מדובר בחולה הנתון בסכנת חיים ('חולה שיש בו סכנה'),[61] והפעולה נדרשת במישרין בהיותה חלק מהטיפול הרפואי שהחולה נזקק לו, יש להתיר את עשיית הפעולה אף אם כרוכה באיסור תורה. אם אינו בסכנת חיים אולם ישנה סכנה לאיבוד אחד מאיבריו ('סכנת איבר'), מתיר הרב עובדיה יוסף עשיית פעולה הכרוכה באיסור תורה לצורך הצלת האיבר.[62] אומנם יש לצמצם ולעשות רק מה שהכרחי ביותר, אשר בלעדיו לא ניתן לעשות את הדרוש להצלת החולה. נוסף על כך הוא כתב[63] שהעיקר להלכה כדברי הרמב"ם שאין צריך שינוי, כי גם מרן ה'שלחן ערוך' לא הזכיר שינוי.

60. מדקדקים עד כמה שניתן שאמירת שמע ישראל תהיה ברגע יציאת הנשמה. ואם כבר אמרו 'שמע ישראל' וחזר לנשום, מתחילין שוב על 'על כן נקווה' ומסיימים 'בתורתך כתוב לאמור: שמע ישראל וכו''. ראה עוד בספר החיים א, פרק ב, ג אילו פרקי תהילים ניתן להוסיף עפ"י המעבר יבוק, בכפוף לזמן שיש בידו.
61. על כגון דא אמרו חז"ל ש'הזריז הרי זה משובח והשואל הרי הוא שופך דמים'; ובירושלמי נוסף: 'והשואל הרי זה מגונה'.
62. חזון עובדיה, ח"ג, כדעת הראשונים המתירים לחלל את השבת באיסור תורה עבור 'סכנת איבר', ואף שהשו"ע השמיט את דעתם, יש לצרף את דעת השו"ת ציץ אליעזר, שבזמנינו יש לחוש בכל סכנת איבר להתפתחות סכנה בכל הגוף מצד זיהום וכדו'.
63. שו"ת יביע אומר, ח"י או"ח סי' ל.

ב. אם מדובר בחולה שאין בו חשש לסכנת חיים ('חולה שאין בו סכנה'), אין להתיר לעשות לרפואתו פעולה הכרוכה באיסור תורה.[64] אומנם יש להתיר 'אמירה לגוי' שיעשה הוא לצורך רפואתו של החולה את הכרוך באיסור תורה,[65] אך אם אין גוי, יש להתיר בשעת הצורך אף ע"י יהודי - בתנאי שעושה את הפעולה בשינוי מהדרך הרגילה.[66]
ג. פעולה הכרוכה באיסור דרבנן, יש להתיר עשייתה בשינוי מהדרך הרגילה,[67] ואם אי אפשר לשנות, יעשנה ע"י גוי, ואם אין גוי, יש להתיר ליהודי לעשותה כדרכה.[68]
כל מקרה יש לדון ע"פ הגדרות אלו, בהתאם לרמת האיסור (איסור תורה או איסור דרבנן) ובהתאם לרמת החולי ('חולה שיש בו סכנה' או 'חולה שאין בו סכנה').

תרופות
א. חציית אמפולות מסומנות באופן ידני או בכלי מכני המיועד לכך. מותר לחתוך גלולה לשני חצאים שווים, כדי להשתמש בחציה, ואין בזה משום איסור מחתך.[69]
ב. הוצאת תרופה מתוך טבלייה, עניין הכרוך בקריעת אותיות - מותר לקרוע את נייר העטיפה, כאשר עדיף לקרוע שלא במקום האותיות, אולם אם אי אפשר, יקרע אף במקום האותיות לצורך חולה שאין בו סכנה.[70]
ג. הזרקת תרופות ישירות לגוף או לחילופין אל תוך שקית המשמשת עירוי - מותר לעשות עירוי לחולה שאין בו סכנה, וה"ה להזריק תרופות לחולה שאין בו סכנה, שהדבר מותר.[71]
הזרקת תרופות אל תוך שקית המשמשת עירוי, אין בה איסור מלאכה כלל ומותרת ללא חשש.

16. הפסקת פעולות החייאה וניתוק ממכונת הנשמה / הרב ד"ר מרדכי הלפרין
שאלה | אדם ללא רקע רפואי, שעבר בשבת דום לב והפסיק לנשום, ומבחינה הלכתית ורפואית הוא נחשב ל'מת', מותר על פי ההלכה להתחיל לעסות את ליבו ולבצע בו הנשמה מפה לפה. היו הרבה מאוד מקרים שבהם אנשי 'חברת הצלה' החזירו לחיים אנשים כאלו שמבחינה מציאותית והלכתית היו מתים וקמו לתחייה מחדש - תחיית

64. שו"ע, או"ח סי' שכח סעי' יז.
65. שו"ע, שם.
66. הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשמירת שבת כהלכתה מהדורה תש"ע פרק לג סעיף ב (ע"פ דעת שו"ע הרב, אגלי טל, תהלה לדוד ועוד, המתירים אף איסור תורה לחולה שאין בו סכנה, בתנאי שעושה זאת בשינוי מהדרך הרגילה).
67. שו"ע, שם.
68. שמירת שבת כהלכתה שם (ע"פ משנה ברורה סי' שכח ס"ק קב בשם חיי אדם).
69. שמירת שבת כהלכתה, פרק לג סעי' ג.
70. היות שאינו אלא איסור דרבנן, שהרי הוא קורע את האותיות שלא ע"מ לכתוב, מה שאסור מדרבנן בלבד. יתר על כן, מדובר בדבר שאינו מתכוון המותר בשבת אם אין 'פסיק רישא', ובקריעת עטיפה של תרופה, לא תמיד הוי פסיק רישא. לכן: אם אין פסיק רישא - מותר לכתחילה משום שאינו מתכוון, ואם יש פסיק רישא - הרי זה פסיק רישא דלא ניחא ליה באיסור דרבנן, בעבור חולה.
71. יביע אומר, ח"ט או"ח סי' קח אות קעח.

המתים מן התורה בימינו. כיצד מותר ליהודי שומר תורה ומצוות להפסיק להנשים ידנית ולעסות את ליבו של חולה זה, ולקבוע את מותו? אולי, אם הוא ימשיך להנשים אותו עוד כמה דקות, ישנו סיכוי שהוא יחזור לתחייה, וממילא ברגע שהוא יפסיק כעת את ההנשמה מפה לפה או הנשמה עם בלון, דינו ח"ו כרוצח?

תשובה | א. ברור שכל עוד יש סיכוי שהמטופל (אשר עבר דום לב) ישוב לחיים, יש חובת הצלה מן התורה גם מדין 'השבת אבדה',[72] וגם מדין 'לא תעמוד על דם רעך'.[73]

ב. ידועה מחלוקת האחרונים (בהם הגרי"ש אלישיב זצ"ל עם ה'חפץ חיים') בשאלה אם חייב אדם לאבד כל ממונו כדי לא לעבור על איסור 'לא תעמוד על דם רעך' כמו בכל 'לא תעשה' (דעת ה'חפץ חיים'), או שגם לאו 'דלא תעמוד' שייך לגדרי 'השבת אבדה', ולכן איננו מחויב לאבד ממונו יותר מחומש המתחייב מדיני צדקה.

שאלתך, כמובן, הינה רק לדעת ה'חפץ חיים'. לדעת הגריש"א איננו מחויב יותר מכדי חיובו בהשבת אבדה, למעט הטרחה בשכירת מצילים הקיימת בלאו של 'לא תעמוד', כמבואר בגמרא בסנהדרין (שם).

17. תפילה לבעל סטומה[74] / הרב מאיר אורליאן

שאלה | א) אין מצב כזה שהסטומה נקייה לגמרי. האם ניתן להתפלל כך? ב) האם בעל סטומה יכול לשמש שליח ציבור?

תשובה | למעשה, יש להתיר להתפלל ואף להיות חזן כל עוד השקית הדוקה היטב למגן העור ולא נודף ממנה ריח רע, וראוי שגם תהיה מכוסה. הסבר הדברים להלן:

בדין צואה בשעת קריאת שמע או תפילה, מבואר בגמרא[75] וב'שלחן ערוך'[76] שתלוי בכיסוי, כמש"כ: 'וכסית את צאתך' (דברים כג, יד). לכן, אפילו אם מכוסה בעששית (כלי שקוף), מותר להתפלל כנגד העשישית. לכן מותר להתפלל גם אם נמצאת עליו שקית שיש בה צואה.

ואולם ישנם שלושה חששות נלווים: 1. צואה בגופו או בפי הטבעת. 2. ריח רע. 3. עביט.[77] 1. בצואה מכוסה שהיא על בשרו נחלקו הראשונים. ב'שלחן ערוך'[78] הובאו שתי הדעות, ומסיים 'ונכון לעשות כדברי המחמיר'. ב'משנה ברורה'[79] כתב שבשעת הדחק יש לסמוך על דעת המתירים.

---

72. סנהדרין עג, ע"א; רמב"ם, הל' נדרים, פ"ו ה"ח.
73. ויקרא יט, טז; סנהדרין שם.
74. סטומה זהו פתרון ניתוחי אשר במהלכו מסיטים את פתח המעיים מפי הטבעת ויוצרים פתח מלאכותי בדופן הבטן לצורך ניקוז צואה ושתן. אל הפתח מחוברת שקית הפרשות חיצונית אשר אינה גלויה לעין, ומטרתה לאגור את ההפרשות. הערת עורך: י"פ. ראה עוד אמונת עתיך 105 (תשע"ה) עמ' 20–24; שם 108 (תשע"ה) עמ' 33.
75. ברכות כה ע"ב.
76. שו"ע, או"ח סי' עו סעי' א.
77. האם יש עביט בקרבת מקום, ומה ההגדרה ההלכתית של חומרים חדשים כפלסטיק (קטטר).
78. שו"ע, שם סעי' ד.
79. משנ"ב, סי' עו ס"ק יז.

חמורה מזה היא צואה בפי הטבעת, שלכל הדעות אסור לקרות ולהתפלל אפילו כשהיא מכוסה, כיוון שהוא מקומה והיא מזוהמת יותר. וב'משנה ברורה'[80] כתב שגם בדיעבד, שכבר קרא קריאת שמע או התפלל, יחזור ויתפלל. ב'נשמת אברהם'[81] מביא את דעתו של ה'מנחת יצחק'[82] שדן בשאלת הסטומה ומתיר להתפלל כל זמן שהמקום מכוסה, אך חשש לצואה במקומה, ורק התיר בספק, כשאינו יודע אם יוצאת כרגע מגופו. אולם דעת ה'ציץ אליעזר'[83] שאין לצואה שבפתח קולוסטומיה דין צואה במקומה, והובא שכן דעת הגרי"ש אלישיב. ונראה להוסיף שכפי הנוהג היום, שמתקינים מגן עור שמכסה את החור ואליו מחוברת השקית, אין צואה ממש בפתח החור, כיוון שהוא מכוסה במגן.

2. צואה (גם מכוסה) שיש לה ריח רע כדינו כצואה, וצריך להרחיק ארבע אמות ממקום מכלה הריח.[84] גם ריח רע ש'אין לו עיקר' (כגון הפחה), אסור לקרות או להתפלל מדרבנן עד שיכלה הריח.[85]

צואה שמכוסה דינה כריח רע שאין לו עיקר,[86] וצריך שיכלה הריח. לכן, אם נודף לו ריח רע מהסטומה, עדיין אסור. בציוד של היום השקיות בדרך כלל הדוקות היטב, ויש משחות וטבעות לאיטום, כך שאין לחוש מן הסתם לריח רע.

3. ב'שלחן ערוך'[87] מבואר שצריך להרחיק מעביט של חרס או עץ כמו מצואה, גם אם הוא רחוץ יפה ונקי לגמרי ואין ממנו ריח רע,[88] אך של מתכת, זכוכית או חרס מותר להתפלל בקרבתו אם רחוצים יפה. ויש לדון מה דינה של שקית פלסטיק. מובא שם ב'נשמת אברהם' (אות 2) בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל לעניין קטטר שכיוון שהוא לשימוש חד פעמי, אין עליו דין עביט, וגם מסתבר שדומה יותר למתכת או זכוכית. בכל זאת, ראוי לכתחילה לכסות את השקית משום חשש זה.

18. רופא שאינו מוהל / הרב ד"ר מרדכי הלפרין

שאלה | האם יכול רופא מומחה לכירורגיה שאינו מוהל לערוך את ברית המילה, ואבי התינוק יברך וימנה אותו למוהל?

תשובה | א. אם הרופא הוסמך לבצע ברית מילה ע"י הוועדה הבין-משרדית לפיקוח על המוהלים - אין שום מניעה שהוא יערוך ברית מילה כהלכתה.

ב. אם הרופא לא הוסמך על ידי הוועדה הבין-משרדית (משרד הבריאות והרבנות הראשית), אזי אין להזמינו לערוך ברית מילה ללא הדרכה מתאימה מרב הבקי בהלכות מילה.

---

80. שם.
81. נשמת אברהם, או"ח סי' עו ס"ה ס"ק ט.
82. מנחת יצחק, ח"ו סי' יא-יב.
83. ציץ אליעזר, ח"ט סי' ו.
84. שו"ע, או"ח סי' עט סעי' ד.
85. שם, סעי' ט.
86. עי' משנ"ב, סי' עו ס"ק ג.
87. שו"ע, או"ח סי' פז סעי' א.
88. משנ"ב, לשו"ע שם ס"ק א.

ברגע שהרב הנ"ל יאשר כי המוהל יודע איך לבצע את המילה על פי ההלכה, אין מניעה לאשר לו לערוך ברית מילה כהלכה.

19. טיפול בשבת בתינוק לאחר ניתוח / הרב ד"ר מרדכי הלפרין

שאלה | הבן שלי, בן השלושה חודשים, עבר ניתוח לב פתוח של VSD בשבוע שעבר. היום הוא משתחרר מבית החולים עם זונדה בלבד, כי הוא לא ניזון מבקבוק. אנחנו נצטרך להשתמש גם בשבת בזונדה. איך יש להתנהל בשבת? האם מותר לעשות עבורו מלאכות שאסורות בשבת?

תשובה | הבן, שיבריא ויאריך ימים, מוגדר עדיין כ'חולה שיש בו סכנה', לכן יש לטפל בו בדיוק כמו בימות החול, מבלי להחסיר שום פרט בטיפול.

(לדעת הרבה ראשונים אין צורך לבצע את הפעולות בשינוי, אך יש כמה ראשונים הממליצים לכתחילה לבצע את הפעולות בשינוי. לכן, במקום שעשיית הפעולה בשינוי לא מסובכת ולא פוגעת כלל בעצם הטיפול - מלכתחילה ראוי לעשותה בשינוי).

20. היריון ביום כיפור / הרב ד"ר מרדכי הלפרין

שאלה | אני בת 30 ומצויה בהיריון ראשון, בשבוע 19. עד לפני שבועיים ההיריון היה מלווה בהקאות מרובות. בשבועיים האחרונים אני לא מקיאה, אך אני עדיין חלשה ונאלצת לשתות המון ולאכול אחת לשעתיים בערך, כדי לא להרגיש רע. רופאת הנשים שלי אסרה עליי לצום והורתה לי לכל הפחות לשתות בשיעורים כדי לא להזיק לתינוקת. חשוב לציין שאני חולה בטרשת נפוצה (כרגע בגלל ההיריון המחלה אינה מורגשת).

תשובה | עלייך לשמוע בקול הרופאה שלך ולשתות לשיעורין.

שתייה לשיעורין בעבורך הינה שתייה של 40 מ"ל נוזל (לא רק מים), עם המתנה של 5 דקות בין מנה למנה.

21. קריאת בתורה בישיבה[89] / הרב יהושע וייסינגר

שאלה | במושב זקנים אשר אין בו בעל קורא אלא זה היושב על כיסא, האם מותר לו לקרוא בתורה או במגילת אסתר, כאשר ספר התורה או המגילה מונחים על שולחן כתיבה לא גבוה (שנמוך מהתיבה)?

תשובה | א. לרוב הפוסקים, אדם זקן או תשוש שאנוס, וקשה עליו העמידה, יש להתיר לו לעלות לתורה בישיבה.[90] ואולם הרב יצחק יוסף[91] נוקט לחומרא וכותב:

> ואם אינו יכול לעמוד כלל, אפילו על ידי סמיכה גמורה, אין להתיר לנכה כזה להיות שליח צבור ולקרוא בתורה מיושב...

ב. ראוי שכבר בשלב התכנון של בית הכנסת יתכננו אותו באופן שיאפשר נגישות לכל הציבור.

---

89. לנימוקי הפסיקה ולהרחבה נוספת, ראה אסיא חוברת קט-קי, אייר תשע"ח, מאי 2018, כרך כח, א-ב, עמ' 118-129.
90. ראה עוד בתחומין ד, עמ' 549.
91. ילקוט יוסף, סי' קמא, סעי' ב.

ג. בבתי כנסת שבהם פתרון זה אינו אפשרי, ניתן להוריד את ספר התורה מן הבימה אל מדף או שולחן הנמצא סמוך לבימה, כך שהאדם הנכה יוכל להגיע אליו ולקרוא בתורה או לחלופין לעלות לתורה, והמהדרין יקראו על השולחן המונמך גם את העלייה שלאחר מכן, כדי שההבאה לא תהיה בעבור אדם יחיד.

22. הוראות למתארח בקומה גבוהה בשבת / הרב מנחם פרל

שאלה | הוזמנתי לשבת להתארח בבית שנמצא בקומה גבוהה במגדל דירות. עד כמה שידוע לי, מעלית השבת מעולם לא נבדקה על ידי גורם מוסמך, וכן מעולם לא בדקו איך פועלות המשאבות ששואבות את המים אל הקומות הגבוהות. האם יש דרך להעביר שבת במקום כזה בנחת על פי ההלכה?

תשובה | א. מעלית שבת

מעלית שלא נבדקה, ואף מעלית שנבדקה לפני זמן רב, מצוי מאוד שלא עונות על כל דרישות ההלכה לכתחילה, כגון: שימוש במשקל האדם להדליק נוריות סימון (לעיתים נורות להט) וצפצוף בעת הטרדת הדלת או משקל יתר. לעיתים אף תיתכן פגיעה ברמת הבטיחות, לדוגמה: תיתכן סגירת דלת על הנכנס מאוחר, מאחר שמעגל הפיקוד סומך על התא הפוטו-אלקטרי, אך הוא בוטל.[92] כמו כן, ייתכן חוסר תפקוד של לחצן אזעקה ופתיחת דלת, מאחר שמעלית השבת הלא-תקנית ביטלה גם את מפסקי הלוח החיוניים, ועוד.

במקרה שאין ברירה אחרת, יש לוודא שהמעלית עוצרת אוטומטית בכל קומה וממתינה פרק זמן המאפשר כניסה, גם כשהיא אינה מזהה אנשים הנכנסים לתוכה. אם תנאים אלה מתקיימים, החשש העיקרי שנשאר הוא שבמעבר בפתח יכול להיות שהאדם חותך קרן אור (לרוב בלתי נראית - מאור אינפרא-אדום) ומאריך את זמן פתיחת המעלית, או גורם לפתיחת הדלתות אחרי שהן מתחילות להיסגר. אם האדם נכנס למעלית מייד כשנפתחת הדלת בקומה שלו, אפשר לומר שחיתוך קרני האור הוא לכל היותר 'פסיק רישיה דלא ניחא ליה' בדרבנן. זאת משום שהפעילות החשמלית לא כרוכה בהדלקת חוט להט או חיבור מגעים חשמליים, ואין צורך בחיתוך קרני האור, כי בכל מקרה הפתח יהיה פתוח עוד זמן מה. במקום דחק שכזה, יש מקום להקל אף לסוברים כדעת הרמ"א,[93] ולהתיר כניסה למעלית.

ב. משאבות המים בשבת

אם הדירה נמצאת בארבע הקומות הקרובות לגג, מסתבר שפתיחת ברז גורמת לפעילות של המשאבות. על כן יש להשתמש בברזים דווקא בשעות שהרבה דיירים משתמשים

92. התא הפוטו-אלקטרי מבוטל בשבת כדי שהעובר בפתח המעלית וחותך קרן אור לא יגרום לפעולה חשמלית. במעליות מאושרות מוודאים שקיים רכיב אחר שדואג לכך שהדלת לא תיסגר על אדם.
93. רמ"א, או"ח סי' שטז סעי' ג.

במים, וכך יש סיכוי סביר שפתיחת הברז לא תפעיל משאבה, אלא לכל היותר תגביר את פעילותה של משאבה שכבר עובדת. לצורך שעות הלילה, שבהן אין הדיירים משתמשים בתדירות גבוהה במים, יש למלא בקבוק בשביל השימושים הרגילים. בבית הכיסא אפשר להוריד מים, בגלל כבוד הבריות, וכן משום שאפשר להגדיר את הפעלת המשאבה הנגרמת בעקבות הורדת המים בניאגרה כ'כוח שני'. זאת משום שהורדת המים לא מוציאה באופן מיידי מים מהצנרת שבקיר, אלא מורידה את מפלס המים במכל, וממילא יורד מצוף ונפתח שסתום, וכך מתאפשרת כניסת מים מהצנרת שבקירות הבניין.

23. האופן הנכון לשאיבת חלב לאיבוד במשאבה חשמלית בשבת / הרב מנחם פרל

שאלה | אישה צריכה לשאוב חלב לאיבוד אף בשבת, משום שהחלב מצער אותה מאוד. היא מצליחה לעשות זאת **רק** באמצעות משאבה חשמלית. מה הדרך הנכונה לעשות זאת?

תשובה | חז"ל התירו את שאיבת החלב **לאיבוד** במקום צער, כי זו 'מלאכה שאינה צריכה לגופה', ואינה נעשית כדרכה,[94] ולכן נתייחס רק לעדיפויות מבחינת ההפעלה החשמלית של המכונה. הדרך הטובה ביותר היא הפעלת המשאבה באמצעות שעון שבת. כדאי להשתמש בשעון כזה, לפיו אפשר לדעת במדויק מתי תתחיל המכונה לפעול, כדי שלא תצטרך האישה לחכות להפעלה הרבה זמן, ולא תהיה מופתעת שהמכונה כבר התחילה לפעול. ישנן מכונות שהחיבור שלהן לחשמל על ידי שעון השבת לא מספיק כדי לגרום לתחילת פעולתן, אלא יש צורך ללחוץ על כפתור הפעלה. במקרה זה, כדאי לנסות הצמדת גוּלה לכפתור וכריכת הגולה למשאבה באמצעות נייר דבק. בחלק מהמכונות, ברגע שהמכונה מתחברת לחשמל על ידי שעון השבת, והכפתור כבר לחוץ באמצעות הגולה, די בזה כדי שהמכונה תתחיל לפעול.

אם עצה זו איננה מתאימה, יש אפשרות להשתמש במכשיר ה'מיתוגרם' שפותח במכון צומת. המכשיר מאפשר לחיצה על כפתור בדרך הנחשבת ל'גרמא'. מכיוון שמדובר במקום צער גדול, יש להתיר עשייה ב'גרמא'.

בכל הדרכים שהוצעו כאן, אם אפשר, נכון שהצמדת המשאבה לגוף תיעשה לפני תחילת פעולתה.[95] כמו כן, יש להניח חומר פוגם בכלי שהחלב נוזל אליו, כדי שהחלב ילך מייד לאיבוד (אין צורך באקונומיקה, די בסבון).

24. העברת מכשיר שמיעה למצב T בשבת כדי למנוע צפצוף פידבק / הרב אליעזר טויק

שאלה | כשאני מוריד את מכשיר השמיעה שלי, נשמע צפצוף פידבק. הוא נגרם מקרבתם הרבה של המיקרופון והרמקול של המכשיר זה לזה, בלי חסימה אקוסטית ביניהם, וכך כל קול קטן שמגיע למיקרופון מוגבר ברמקול, חוזר למיקרופון ומוגבר יותר, וחוזר חלילה. מכיוון שהתהליך הזה קורה מהר, נשמע כמעט מייד צפצוף (תהליך דומה

94. שו"ע, או"ח סי' של סעי' ח, ומשנה ברורה, לשו"ע שם ס"ק לב.
95. משום שהצמדת מכונה פועלת לגוף נחשבת כמעשה ממש (ראה משנ"ב סי' שכח ס"ק קמז בשם מג"א). ואף שפעולה זו מותרת כדלעיל, מכל מקום אם אפשר למעט באיסור, אין סיבה לא לעשות כן.

קורה כשמקרבים מיקרופון של מערכת הגברה לרמקול). האם אחרי שהורדתי את המכשיר אפשר להעביר את המכשיר למצב T המנטרל את המיקרופון של המכשיר? (מצב זה מיועד למכשיר שיכול לתקשר עם התקני תקשורת שונים כמו טלפון. הוא מכבה את המיקרופון של המכשיר, ומאפשר במקום זאת להגביר אותות המשודרים באל-חוט מהתקני התקשורת. כשאין התקן תקשורת שמתקשר עם מכשיר השמיעה, מצב זה למעשה משתיק את המכשיר).

תשובה | אין להעביר את המכשיר למצב T. בדומה לכך, אנו מורים לא להעביר ידנית תוכניות במכשיר השמיעה. גם אם היה מקום להתיר העברת תוכניות או שינוי עוצמה באמצעות לחצן,[96] נראה שנידון זה חמור יותר, כי בהעברה למצב T יש כעין כיבוי של המכשיר.

לגבי צפצוף הפידבק, אני ממליץ להכניס משהו שיחסום את המיקרופון או את יציאת הרמקול, וכך יימנע הצפצוף. זו שיטה שרבים המשתמשים בה והיא מצליחה. אפשר להיעזר בקלינאי תקשורת להכנת מסתם ייעודי, אך לרוב די בהכנסת נייר טישו לפתח היציאה של רמקול המכשיר.

מכון המקדש

25. הקפת המזבח בחג הסוכות / הרב אברהם כהנא

שאלה | באיזה כיוון יש להקיף את המזבח בחג הסוכות?

תשובה | מצוות ערבה היא הלכה למשה מסיני,[97] והיא כוללת בתוכה את הקפת המזבח. נחלקו בחז"ל ובראשונים אם מקיפים בערבה בלבד או גם בלולב,[98] וכן אם הכהנים בלבד הקיפו את המזבח[99] או גם ישראלים,[100] ועוד נחלקו לגבי צורת ההקפה - אם מסתובבים סביב המזבח או שמקיפים בעמידה סביב המזבח.[101]

לדעה שמקיפים את המזבח בהליכה סביב המזבח, יש לדון מהו כיוון ההקפה. מסתבר שגם כאן קיימת ההלכה הכללית במקדש: 'כל פניות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך

96. יש מתירים זאת, משום שהמכשיר בכללותו פועל, ופעולה זו רק משנה עוצמה או איכות. משום כך הם מחשיבים זאת לשינוי זרם בלבד. באופן כללי, עמדת צומת היא שלא להתיר שינוי תוכנית או שינוי עוצמה באמצעות לחצנים.
97. סוכה לד ע"א.
98. משמעות הכס"מ, הל' לולב פ"ז הכ"ג.
99. רש"י, סוכה מג ע"ב.
100. משמעות הרמב"ם, שם.
101. ראה מחזור המקדש, לחג הסוכות עמ' 47.

ימין'.[102] השאלה שיש לדון בה היא: מה מוגדר 'דרך ימין' כאשר מהלכים סביב דבר כלשהו, כגון המזבח? מצד אחד, מתבקש לפנות כבר בתחילת המסלול לימין (נגד כיוון השעון); ומצד אחר, כאשר הולכים בכיוון זה, שאר הפניות במסלול נעשות לשמאל, ואם כן לכאורה יש מקום להעדיף ללכת תחילה לשמאל, כך שהפניות הבאות תהיינה לימין (בכיוון השעון).

יש לפשוט את הספק ממקור הלכה זאת בגמרא ביומא (נח ע"ב), מהפסוק על הים שעשה שלמה:

> עומד על שני עשר בקר, שלשה פונים צפונה, ושלושה פונים ימה [מערב], ושלשה פונים נגבה [דרום], ושלשה פונים מזרחה, והים עליהם מלמעלה וכל אחוריהם ביתה (מלכים א ז, כה).

הכתוב מנה את סדר הפרים כמתבונן מבחוץ, ועובר מן הצפון למערב, נגד כיוון השעון. כמו כן מצאנו בכהן שעולה לחטא את המזבח עם דם החטאת, שעולה ומקיף את המזבח נגד כיוון השעון.[103] גם לגבי הקפת הר הבית בדרך ימין[104] מפרש הרמב"ם (שם) שהנכנס בשער שושן במזרח פונה לשער טדי בצפון. וכן בזמן הזה בהקפת ההושענות בבית הכנסת הולכים נגד כיוון השעון.[105]

אומנם מדברי רש"י[106] משמע שהליכה 'דרך ימין' זקוקה לתנאי נוסף, והוא שלאחר הפנייה הראשונה לימין ההולך מפנה כל הזמן את פניו לכיוון המרכז ומתקדם אל צידו, כך שכל הילוכו הוא לצידו הימני, וכלשונו בשבועות שם: 'שהלכו דרך ימין **כשפניהם לחלל העיר הלכו תמיד לצד ימינם** עד שהקיפו את כולה'.[107] אולם מסתימת שאר הראשונים והפוסקים משתמע שההליכה בדרך ימין נעשית כמקובל, כשפני הצועד אל כיוון התקדמותו, ו'דרך ימין' מתבטאת בכך שבוחרים מלכתחילה מסלול היקפי מימין. ובשו"ת 'אבקת רוכל'[108] נראה שהבין שזוהי גם דעת רש"י, עיין שם.

סיכום

הקפת המזבח בסוכות נעשית בהליכה נגד כיוון השעון.

102. יומא נח ע"ב.
103. זבחים נג ע"א.
104. מידות פ"ב מ"ב.
105. משנ"ב סי' תרס ס"ק ג. וכן ביומא יז ע"א לעניין מניין הלשכות שבלשכת בית המוקד. כך נוהגים לעניין הקפת המת שבע פעמים על פי הסוד (אתרא קדישא ב, יב). בעניין הולכת ספר התורה, ראה ילקוט יוסף, הל' קריאת התורה, שיוליכנו דרך ימין ובחזרתו יחזור בדרך הקצרה; ראה עוד שו"ת הים הגדול, סי' ז.
106. רש"י, זבחים נג ע"א ד"ה ובא לו; שם, שבועות טו ע"א ד"ה ואעמידה.
107. וראה ס' שערי היכל על זבחים מערכה קנז, שהריטב"א חולק במפורש בעניין זה.
108. שו"ת אבקת רוכל, סי' טו.